

З. М. Борисенко

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (1991 – 2005 рр.)

Розглядається еволюція національного конкурентного законодавства за період 1991-2005 рр. Досліджуються основні етапи становлення системи органів захисту конкуренції в Україні. Особлива увага приділяється питанням проведення демонополізації вітчизняної економіки, змінам статусу та повноважень Антимонопольного комітету України.

Першим кроком у становленні національного конкурентного законодавства було прийняття в серпні 1990 р. Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР». У цьому законі були сформульовані не тільки принципи господарської самостійності та свободи підприємництва, а й окреслені шляхи запровадження ринкових засад управління економічними процесами. Ним, зокрема, було визначено, що держава заохочує конкуренцію та усуває монополізм у виробництві товарів і наданні послуг.

Для реалізації завдань формування та захисту конкуренції незабаром було створено спеціальний державний орган – Антимонопольний комітет України (далі АМК). Законом України «Про Антимонопольний комітет України» було визначено статус АМК як державного органу, який утворюється Верховною Радою України і покликаний забезпечувати державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захищати законні права та інтереси підприємців і споживачів від його порушень, сприяти розвитку добросовісної конкуренції у всіх сферах економіки [7].

Законом АМК було надано право визначати монополістів, давати обов'язкові для виконання розпорядження з відповідних питань, накладати штрафи, затверджувати нормативні акти в межах своєї компетенції. Поряд з серйозними повноваженнями були надані суттєві гарантії Голові і членам комітету. Зокрема відставка Голови АМК могла мати місце лише за власним бажанням чи станом здоров'я, а також у разі вчинення ним злочину чи грубого порушення службових обов'язків. Питання про звільнення цієї посадової особи повинно було вирішуватись Верховною Радою за поданням Голови Верховної Ради України. Державні уповноважені АМК строком на сім років повинні були призначатися на посаду Верховною Радою України за поданням Голови АМК. Все це мало

© З. М. Борисенко, 2007

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2007. Вип. 39-40.

забезпечувати незалежність членів АМК при прийнятті ними особливо важливих рішень.

На момент створення АМК в українській економіці про конкуренцію майже не йшлося. Панування державної власності на засоби виробництва не передбачало конкурентних відносин між підприємствами. Всі пропорції виробництва, ціни, якісні характеристики товарів, напрямки товаропотоків визначались в централізованому порядку міністерствами та відомствами, над якими стояв Держплан та Кабінет Міністрів. В результаті такого господарювання на початку 1990-х років в українській економіці суцільно панував монополізм. Саме тому система конкурентного законодавства, формувалась насамперед з метою усунення негативних наслідків монополізації і мала антимонопольну спрямованість.

Зважаючи на це Верховна Рада України 21 грудня 1993 р. прийняла Постанову «Про Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції», якою були визначені мета політики демонополізації, основні її поняття та принципи. Програма окреслила пріоритети та завдання антимонопольної політики, галузеві та регіональні особливості демонополізації [4]. Наслідком проведення демонополізації було створення багатьох самостійних суб'єктів господарювання, що стало підґрунтям формування конкурентного середовища.

Найбільш болючими були питання демонополізації переробної промисловості АПК. В принципі ця галузь була потенційно висококонкурентною. Так, станом на 1995 р. цукор-пісок виробляли більш як 190 цукрових заводів, олію – 17 підприємств, спирт – 70, кондитерські вироби – 230, пиво – 80. Однак ці підприємства, як правило, були з'єднані між собою у так звані добровільні об'єднання і не конкурували між собою. На загальнодержавному рівні діяло 17 таких об'єднань: «Головм'ясопром», «Головмолпром», «Укртютюнпром», «Укрцукор», «Укрспирт», «Укррибгосп» та ін. Всі ці об'єднання були включені до переліку загальнодержавних монополістів. А до переліків регіональних монополістів територіальні відділення включили 120 таких об'єднань. У своєму складі вони мали 1500 відокремлених, технологічно незалежних структурних підрозділів [1, с. 5].

Проблема демонополізації і економічно, і політично виявилася дуже складною. Її вирішення нерідко вимагало подолання суттєвого протистояння сторін, зацікавлених у збереженні монопольних структур. Так, незважаючи на категоричні заперечення АМК, в Кабінет Міністрів були подані документи на приватизацію цілісним майновим комплексом підприємства «Одесахліб» у складі 16 хлібокомбінатів усієї області. Аналогічною була і ситуація з приватизацією «Київхлібу», до складу якого входило 18 хлібозаводів. Мали місце випадки ліквідації юридичних осіб та приєднання їх до монопольних утворень у рибному господарстві. У таких випадках АМК не завжди міг довести необхідність демонополізації [3, с. 39].

З метою вирішення найважливіших проблем антимонопольної політики Указом Президента України була створена Міжвідомча комісія з питань демонополізації економіки. Головою комісії за посадою був призначений віце-прем'єр-міністр України з питань економічної реформи, а членами комісії – керівники міністерств і відомств та відповідальні працівники Адміністрації Президента і Кабінету Міністрів України [13].

Комісія на першому ж своєму засіданні 20 червня 1995 р. розглянула питання демонополізації переробної промисловості АПК. Були затверджені заходи, відповідно до яких намічалось ліквідувати всі 17 організаційних структур монопольного типу на загальнодержавному ринку, а також регіональні підприємства, створені на базі об'єднань та підприємств переробної промисловості. Таких, наприклад, як «Рівнецукор», «Харківхліб», «Чернігівмолоко» та ін. При цьому завдання ліквідації всіх об'єднань не ставилося. Якщо засновники вважали за потрібне зберегти певні координуючі функції, то їм надавалася можливість перереєструвати статутні документи об'єднань і створити замість них асоціації, які не обмежували конкуренцію між засновниками. Такий шлях реорганізації обрали для себе всі загальнодержавні об'єднання переробної промисловості АПК. В результаті «Головм'ясопром» було перетворено у національну асоціацію «Укрм'ясо», «Головмолпром» – у «Укрмолоко», «Укртютюнпром» – у асоціацію «Укртютюн» і т. д.

Регіональні монопольні утворення були демонополізовані іншим шляхом. На їхній базі створювалися самостійні господарюючі суб'єкти. Так, наприклад, було ліквідоване Рівненське обласне ВО державних підприємств м'ясної промисловості і на його базі створено два самостійних підприємства – Рівненський і Сарненський м'ясокомбінати. Аналогічно на базі ліквідованого Харківського обласного ВО зернопереробної та елеваторної промисловості (до якого входило 3 юридичних особи і 34 структурних підрозділи) створено 37 самостійних господарюючих суб'єктів. У процесі приватизації від обласного виробничо-торговельного підприємства «Харківхліб» було відокремлено 13 структурних підрозділів (з 20), які стали самостійними підприємствами.

Водночас слід зазначити, що досить низькі бар'єри вступу на ринок (порівняно невисокі капіталовкладення для налагодження нового виробництва) давали змогу значно знизити ступінь монополізації регіональних ринків переробної промисловості АПК за рахунок створення спільних підприємств та введення в дію приватних мініпекарень та мініпереробних заводів. У багатьох випадках зниження рівня монополізації ринків було забезпечено завдяки розширенню сфери застосування операцій з давальницькою сировиною, внаслідок чого власниками готової продукції стали переважно самі сільськогосподарські товаровиробники.

Слушним моментом для здійснення демонополізації є процес проведення приватизації. Тому АМК багато уваги приділив опрацюванню планів приватизації та планів розміщення акцій відкритих акціонерних

товариств, створених у процесі приватизації. При розгляді приватизаційних документів з'ясувалась можливість відокремлення самостійних підприємств з метою створення конкурентного середовища. Умовою погодження планів приватизації був вихід підприємств зі складу об'єднань, які займають монопольне становище. Якщо аналіз показував, що таке відокремлення недоцільне, АМК вносив антимонопольні вимоги з метою обмеження можливостей зловживань монопольним становищем новим приватним власником (обов'язкове збереження спеціалізації виробництва, зняття бар'єрів до вступу на відповідні ринки тощо).

У червні 1996 р. було прийнято нову Конституцію України. Принципово важливим було те, що в ній закріплювався принцип державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Так, у статті 42 Основного Закону України проголошувалося, що «держава забезпечує захист конкуренції підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом» [6, с. 388]. Таким чином, держава взяла на себе функцію захисту конкуренції і проголосила зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію як антиконституційні дії.

Якщо раніше монопольні утворення іноді могли бути створені волею рядового чиновника, то після прийняття Конституції, створення монополій може відбуватись лише з дотриманням певної законодавчо визначеної процедури. Тобто з моменту прийняття нової Конституції в Україні вже не можуть створюватися нові монопольні утворення просто рішеннями окремих чиновників, або особистими планами впливових інвесторів. Розроблена спеціальна законодавчо затверджена процедура погодження створення таких структур і порушення цієї процедури вважається порушенням вимог Конституції. Самі ознаки монопольного становища, різновиди монополії, якісні та кількісні її характеристики можуть бути визначені тільки в порядку, передбаченому відповідним законодавством України. А будь-яке довільне визначення видів та меж монополії з порушенням встановленого порядку є незаконним.

Вимоги статті 42 Конституції є фундаментом, на якому тримається вся система захисту конкуренції в Україні. Відображення підвалин політики щодо розвитку конкуренції безпосередньо в Конституції України було оцінено західними фахівцями з конкурентного права як свідчення серйозних намірів держави щодо ринкових перетворень. Вимоги до захисту конкуренції, дотримання принципу вільної ринкової економіки з вільною конкуренцією містяться в Договорі про Європейський Союз.

Практично одночасно з прийняттям нової Конституції був затверджений і Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [10]. Декілька років вирішення питань боротьби з недобросовісною конкуренцією ґрунтувалось на вимогах статті 7 Закону

України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», але вона не давала можливості ефективно припиняти всі порушення. Оскільки практика засвідчувала наявність великої кількості порушень у вигляді недобросовісної реклами, то 5 грудня 1994 р. був прийнятий Указ Президента України «Про заходи щодо запобігання недобросовісній рекламі та її припинення» [12], а потім і окремий Закон України «Про рекламу» [18]. Паралельно в проект нової Конституції України було запропоновано внести вимогу щодо неправомірності порушення правил добросовісної конкуренції. Це було необхідно, зокрема, і тому, що 25 грудня 1991 р. Україна приєдналася до Паризької конвенції по охороні промислової власності, в зв'язку з чим вона була зобов'язана перед міжнародною спільнотою забезпечити в межах своєї території ефективний захист від недобросовісної конкуренції.

Прийняття Конституції і ряду нових законів, а також внесення змін до багатьох чинних законів та кодексів вимагало внесення змін до Закону «Про Антимонопольний комітет України». Законом про внесення таких змін від 13 липня 2000 р. по-новому було визначено цілі та завдання діяльності Комітету, його повноваження, питання відносин з органами влади. Так, з одного боку, закон забороняв органам влади та підприємцям втручання у діяльність Комітету, а з іншого боку – зобов'язував органи влади передавати АМК відомості, що можуть свідчити про порушення антимонопольного законодавства.

Водночас одним з принципів політичних питань було питання статусу Комітету та відносин з вищими органами влади і Президентом України. На жаль, зміни закону тоді по суті призвели до зниження статусу Комітету. Об'єктивно це було викликано тим, що Конституцією України його статус, як структури Верховної Ради, був змінений. Основну роль в процедурі формування АМК став відігравати Президент України. Він тепер призначає і звільняє Голову АМК за згодою Верховної Ради України. Крім того, певні особливості щодо статусу АМК були визначені Указом Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» від 15 серпня 1999 р. [19]. Згідно з ним АМК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом. Отже, якщо раніше Комітет був державним органом, створеним Верховною Радою України для захисту конкуренції, то за новою редакцією закону від 13 липня 2000 р. він став центральним органом виконавчої влади з спеціальним статусом, який є підконтрольним Президенту України та підзвітним Верховній Раді України.

Новим варіантом закону не було передбачено відносини АМК з Кабінетом Міністрів України: як центральний орган виконавчої влади з спеціальним статусом він автоматично переходив у структуру Кабміну. А в кінцевому підсумку все закінчилося тим, що Голову АМК перестали запрошувати на засідання Кабінету Міністрів, що, зрозуміло, аж ніяк не сприяло розвитку конкурентної політики в державі.

Питання призначення державних уповноважених Комітету Конституцією України було обійдено. Якщо раніше вони призначалися Верховною Радою України, то нова Конституція не надала їй таких повноважень. Новим законом було визначено, що державні уповноважені та заступники Голови АМК призначаються на посади та звільняються з посад Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України, яке вноситься на підставі пропозицій Голови АМК. Якщо врахувати, що за законодавчо визначеною процедурою, рішення за результатами розгляду справ приймає не Голова, а колегіальний орган, яким є сам Комітет у складі десяти державних уповноважених або його адміністративні колегії, то зрозуміло, що незалежним в процесі голосування повинен бути не тільки Голова Комітету, а й усі державні уповноважені. Призначення та зняття з посад державних уповноважених з застосуванням більш демократичної процедури Верховної Ради, як це було раніше, забезпечувало їх незалежну позицію при прийнятті особливо важливих рішень значно більшою мірою.

В цілому зміни до Закону України «Про Антимонопольний комітет України», внесені у 2000 р., розцінювалися фахівцями неоднозначно. З одного боку, тут було багато позитивних доповнень, необхідних для покращання умов роботи Комітету, а з іншого – закон містив нежиттєздатні пропозиції щодо введення процедури ротації і, головне, значно понизив статус АМК (перетворивши його на орган виконавчої влади). Це викликало цілком зрозуміле несприйняття нововведень і тривале намагання повернути втрачений незалежний статус Комітету.

У 2000 р., крім внесення серйозних змін до закону про АМК, був прийнятий також Закон України «Про природні монополії» [17]. Найважливіше значення в системі національного конкурентного законодавства має Закон України «Про захист економічної конкуренції», який набрав чинність в березні 2002 р. [11]. З прийняттям цього закону завершився перехід від антимонопольного до конкурентного законодавства. Це означало, що на перший план вийшли питання реалізації тих напрямів конкурентної політики, які пов'язані не з регулюванням монополій, а з стимулюванням добросовісної конкуренції. В зв'язку з цим сам термін «антимонопольна політика» був замінений поняттям «конкурентна політика».

Закон України «Про захист економічної конкуренції» враховував як практичний досвід діяльності АМК та судів, так і багатий світовий досвід застосування конкурентного законодавства у розвинених ринкових країнах. В цілому фахівці оцінюють його як один з найкращих конкурентних законів, розроблених у країнах з перехідною економікою. Він вважається повністю імплементованим до європейських вимог.

Новим законом розширено обсяг повноважень АМК. Останні більш деталізовані та перерозподілені між окремими органами Комітету та посадовими особами. Уточнена значна кількість понять, якими оперує конкурентне законодавство. Зміщені акценти щодо значимості, які

розслідуються Комітетом. Якщо раніше найбільша увага приділялась зловживанням монопольним становищем, то тепер на перше місце поставлені питання розслідування картельних змов підприємців (ознаки яких розписані досить детально). Вперше введений механізм попереднього отримання дозволу Комітету на вчинення узгоджених дій та запроваджений механізм здійснення винятків із загальних вимог. Законом більш чітко визначено поняття антиконкурентних дій органів влади, включено ряд статей, які характеризують порушення, ознаки яких раніше в законах не наводилися.

Законом вдвічі підвищено граничний розмір потенційного штрафу за порушення законодавства та надано право АМК накладати ці штрафи не тільки на юридичних, а й на фізичних осіб – суб'єктів господарювання. В той же час тепер не передбачається стягнення незаконно одержаного прибутку (як це мало місце в попередньому законі). Збільшення розмірів штрафів поєднується з наданням додаткових повноважень АМК щодо вилучення доказів, накладення арешту на предмети, документи, інші носії інформації. Вперше встановлена відповідальність за вчинення перешкод працівникам Комітету у проведенні перевірок, за обмеження у їх доступі до інформації.

Важливим кроком у подальшому формуванні конкурентної політики країни стало прийняття у 2003 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з питань захисту економічної конкуренції» [8]. Згідно з ним статтею 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» АМК визначений не як центральний *орган виконавчої влади* з спеціальним статусом (як це було у попередній редакції), а як *державний орган* з спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Іншими словами, АМК виведений з системи органів виконавчої влади.

Зазначену статтю доповнено новою частиною, у якій визначено ознаки спеціального статусу АМК. Вони полягають, зокрема, в особливому порядку призначення та звільнення посадових осіб Комітету, у спеціальних процесуальних засадах його діяльності, наданні соціальних гарантій, охороні особистих і майнових прав його працівників нарівні з працівниками правоохоронних органів тощо. Так, якщо раніше Голову АМК можна було звільнити за «грубе порушення службових обов'язків», а термін повноважень державного уповноваження не міг перевищувати двох строків підряд, то тепер цих вимог немає. Голову АМК Президент України може зняти за згодою Верховної Ради України лише у разі вчинення ним злочину, а термін, на який призначається державний уповноважений, в принципі може продовжуватися без обмежень.

Згідно з законом АМК залишився підконтрольним Президенту та підзвітним Верховній Раді України. Разом з тим його зв'язок з Кабінетом Міністрів дещо послабився. Раніше, будучи центральним органом виконавчої влади з спеціальним статусом, АМК автоматично був

структурою, жорстко підпорядкованою Уряду. Тепер в загальних положеннях закону про приналежність до Уряду не говориться. Однак введено нову статтю 20-1, відповідно до якої АМК просто взаємодіє з Кабінетом Міністрів України в питаннях розроблення і здійснення програм економічного розвитку України, розробляє та подає до Кабінету Міністрів України проекти актів щодо пріоритетів і напрямів конкурентної політики на визначений період, узагальнює та аналізує інформацію про їх виконання.

Для структури, яка повинна захищати конкуренцію, це – найкращий варіант взаємовідносин. Більше того, якщо раніше АМК не мав права законодавчої ініціативи (а тому свої пропозиції щодо удосконалення законодавства міг подавати лише через Кабінет Міністрів України), то тепер, у разі необхідності, він може подавати до комітетів Верховної Ради України пропозиції до законопроектів з питань, що належать до його компетенції. Це ще більше підвищує статус та незалежність АМК, а головне, сприяє забезпеченню розробки саме таких документів, які дозволять створити в Україні рівні для всіх умови підприємницької діяльності.

Нині АМК не тільки має право вносити Президенту України та Кабінету Міністрів України пропозиції щодо нормативно-правових актів, які регулюють питання розвитку конкуренції, а й погоджувати проекти таких актів, коли вони розробляються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними та місцевими органами влади. Важливим нововведенням є також те, що відповідно до статті 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» АМК має право не тільки надавати приписи органам влади та місцевого самоврядування щодо зміни вже прийнятих ними нормативно-правових актів, які не відповідають конкурентному законодавству, а й вносити пропозиції Президенту України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України щодо зміни таких їхніх актів. [Раніше Комітет впливати на нормотворчу діяльність цих найвищих державних органів права не мав].

За новим законом Голова АМК має право брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу. Ця обставина надає АМК можливість впливати на рішення Уряду, які стосуються питань конкуренції і в той же час залишатися незалежним від членів Уряду.

І, нарешті, вкрай важливим є доповнення про те, що тепер не допускається обмеження щодо порядку призначення голів територіальних відділень АМК та їх заступників, у тому числі – шляхом встановлення обов'язку погодження з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування кандидатур на ці посади. Це доповнення зробило керівників територіальних відділень Комітету незалежними від місцевих керівників, що забезпечує їм можливість об'єктивно захищати конкуренцію в регіонах України.

Крім наведених законів, важливе значення для здійснення конкурентної політики мали Укази Президента України. Тут в першу чергу слід назвати Укази «Про Основні напрями конкурентної політики на 1999-2000 роки та заходи щодо її реалізації» [16] та «Про Основні напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки» [15]. Ними було визначено заходи, необхідні для удосконалення конкурентного середовища, подальшого зменшення частки монопольного сектора в економіці України, оптимізації діяльності держави як безпосереднього учасника ринкових відносин. Передбачено активне залучення до реалізації конкурентної політики підприємців та громадських організацій, визначено конкретні заходи, які необхідно здійснити органам виконавчої влади в окремих сферах суспільно-економічної діяльності. Важливо, що створення ефективного конкурентного середовища у цих Указах віднесено до пріоритетів державної політики.

Крім законів і Указів Президента України, важливе значення для вирішення процедурних питань розгляду справ про порушення конкурентного законодавства відіграють Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний та Господарський Кодекси України, а також цілий ряд постанов Кабінету Міністрів України. Одним з найбільш важливих на сьогодні документів уряду є «Порядок надання Кабінетом Міністрів України дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання» [9]. Відповідно до нього уряд може надати дозвіл на зазначені дії, якщо АМК згоди не надав з причин загрози конкуренції, а водночас позитивний ефект цих дій для суспільних інтересів переважає негативні наслідки обмеження конкуренції.

Сам АМК теж постійно займається нормотворчою діяльністю. Він може самостійно або разом з іншими органами влади приймати відповідно до визначеної законом компетенції власні нормативно-правові акти, обов'язкові для виконання, контролювати ці акти та надавати роз'яснення щодо їх застосування. За десять років співпраці АМК з різними міністерствами та відомствами в питаннях нормотворчої діяльності антимонопольні вимоги були внесені у більш ніж 600 нормативно-правових актів та у близько 60 законів України. В зв'язку з цим найважливіше завдання полягає в тому, щоб відслідковувати своєчасне дотримання всіх цих вимог.

Рассматривается эволюция национального конкурентного законодательства за период 1990-2005 гг. Исследуются основные этапы становления системы органов защиты конкуренции в Украине. Особое внимание уделяется вопросам проведения демополизации отечественной экономики, изменениям статуса и полномочий Антимонопольного комитета Украины.

1. *Борисенко З.* Демонізація у переробній промисловості // Урядовий кур'єр. – 1996. – 20 квітня. – С. 5.
2. *Борисенко З. М.* Основи конкурентної політики. – Київ, 2004. – 697 с.
3. *Борисенко З.* Опасен, хоть и один // Посредник. – 1996. – 5 мая. – С. 39.
4. *Державна* програма демонізації економіки і розвитку конкуренції: Затверджена Постановою Верховної Ради України 21 грудня 1993 р. № 3757–ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 9. – С. 222-244.
5. *Конкурентоспроможність* національної економіки / Б. Є. Кваснюк, С. І. Кіреєв, О. Ю. Болховітінова [та ін.] / За ред. Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 496 с.
6. *Конституція* України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 381-417.
7. *Про Антимонопольний* комітет України: Закон України від 26 листоп. 1993 р., № 3659–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – С.1145-1155.
8. *Про внесення* змін до деяких законів України з питань захисту економічної конкуренції: Закон України від 20 листопада 2003 р., № 1294-IV // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 52. – С. 44-68.
9. *Про затвердження* Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на узгоджені дії, концентрацію суб'єктів господарювання: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 р., № 219 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 9. – С. 87.
10. *Про захист* від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р., № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 36. – С. 485-492.
11. *Про захист* економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р., № 2210–ІІІ // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 7. – С.51-84.
12. *Про заходи* щодо запобігання недобросовісній рекламі та її припинення: Указ Президента України від 5 грудня 1994 р., № 723/94 // Збірник Указів Президента України. – Жовтень-грудень 1994. – Вип. 4. – С. 204.
13. *Про Міжвідомчу* комісію з питань демонізації економіки: Указ Президента України від 21 березня 1995 р., № 247/95 // Збірник Указів Президента України. – Січень-березень 1995. – Вип. 1. – С. 315.
14. *Про обмеження* монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 р., № 2132–12 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21. – С. 611-619.
15. *Про Основні* напрями конкурентної політики на 2002-2004 роки: Указ Президента України від 19 листопада 2001 р., № 1097/2001 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 47. – С. 14.
16. *Про Основні* напрями конкурентної політики на 1999-2000 роки та заходи щодо їх реалізації: Указ Президента України від 26 лютого 1999 р., № 219/99 // Офіційний Вісник України. – 1999. – № 9. – С. 8.
17. *Про природні* монополії: Закон України від 20 квітня 2000 р., № 1682-ІІІ // Офіційний Вісник України. – 2000. – № 19. – С. 7-15.
18. *Про рекламу:* Закон України від 3 липня 1996 р., № 270/96–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – С. 521-532.
19. *Про систему* центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 р., № 1572/99 // Офіційний Вісник України. – 1999. – № 50. – С. 8-10.

Одержано 30.06.2006.